

καθ' ἑαυτὴν συνέτεινεν εἰς ἀνατροπὴν τῶν ἀρχαίων ἐθίμων, εἰς κλο-
νισμόν τῶν ἠθροσκευτικῶν καὶ κοινωνικοπολιτικῶν πεποιθήσεων, δὲν
πρέπει ὅμως νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι οἱ Σοφισταὶ ἐχρημάτισαν οἱ διδάσκα-
λοι τῆς Ἑλλάδος, ἐφ' ὅσον αὐτοὶ ἐνησχολοῦντο εἰς τὴν γενικὴν παι-
δευσιν, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐκείνης τῆς διανοίας
δι' ἧς τὸ ὑποκείμενον δὲν ἐπαναπαύεται πλέον εἰς τὸ κῦρος, εἰς
τὴν πίστιν, ἀλλὰ συζητεῖ καὶ ἀπαιτεῖ νὰ μὴ παραδέχεται εἰμὴ
ὅ,τι πηγάζει ἀφ' ἑαυτοῦ, εἰμὴ ὅ,τι συνάδει πρὸς τὰς ἰδίας αὐτοῦ πε-
ποιθήσεις. Ὅθεν οἱ Σοφισταὶ ἀντικατέστησαν τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς
ἀοιδούς τοὺς πρώην καθολικοὺς παιδευτὰς τοῦ ἔθνους, ἀποπειρώμενοι
ὅπως διαμορφώσωσι τὴν διάνοιαν διὰ γενικῶν ἀρχῶν, ὅπως ἐθίζω-
σιν αὐτὴν πρώτῳ νὰ σκέπτηται λαμβάνουσα τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῆ
ἀφ' ἑαυτῆς, οὐδόλως συγκατατιθεμένη νὰ ὑποβάλλῃ τὰς κρίσεις καὶ
τὰς ἐνεργείας τῆς εἰς τὰ μαντεῖα ἢ εἰς τὰ ἀνέκαθεν ὑφιστάμενα ἔθιμα
καὶ παραδόσεις. Οἱ Σοφισταὶ ἐπηγγέλλοντο τὴν διδασκαλίαν διαφό-
ρων εἰδῶν τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως. Οὕτω π. χ. ὁ Πρόδικος ἠσχό-
λεῖτο εἰς γλωσσολογικὰς ἐρεῦνας διακρίνων λέξεις συγγενεῖς ἢ συνω-
νύμους. (Πρωτ. Πλάτ. ρμά. Μεν. 45). Ὁ Πρωταγόρας ἐποιεῖτο
γραμματικὰς ἐρεῦνας περὶ τῶν μερῶν τοῦ λόγου (Δ. Λ. Θ'. νγ'. Ἄρισ.
Ῥητ. Γ'. Ε'). Ὁ Γοργίας ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἀττι-
κοῦ βήματος, ἐν γένει δὲ ἐπὶ τοῦ ἀττικοῦ πεζοῦ λόγου. Ἄλλοι δὲ
Σοφισταὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἀρχαίων
ποιητῶν, οἱ δὲ πρώτοι συνέγραψαν διδασκτικὰ βιβλία ῥητορικῆς (Τέ-
χνης). Οἱ δὲ ἐνδιαφερόντως ἐκπονήσαντες τοὺς σοφιστικούς συλλογι-
σμούς, ἔθηκαν τὸν θεμέλιον εἰς τὴν μετὰ ταῦτα τελειοποιηθεῖσαν λο-
γικὴν. Πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τέλος συνετέλεσαν ὄχι ὀλίγον εἰς
διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων.

Προτιθέμενοι δὲ ἤδη νὰ διαλάβωμεν ἰδίᾳ περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν
διασημοτέρων σοφιστῶν πρέπει νὰ διακρίνωμεν τοὺς ἀρχαιοτέρους ἐξ
αὐτῶν οἱοὶ ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Γοργίας οἵτινες καὶ ἐν Ἀθήναις ἐθαυ-
μάσθησαν, ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων, οἱοὶ παριστάνονται ἐν τῷ Εὐ-
θυδήμῳ τοῦ Πλάτωνος, οἵτινες εἰς οὐδὲν ἕτερον ἐπωφθαλμίων εἰμὴ
πῶς νὰ φέρωσιν εἰς ἀπορίαν καὶ σύγχυσιν τοὺς μετ' αὐτῶν συνδια-
λεγόμενους διὰ ψευδῶν συλλογισμῶν καὶ σοφισμάτων.

ΟΙ ΔΙΑΣΗΜΟΤΕΡΟΙ ΣΟΦΙΣΤΑΙ

ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἀντὶ τοῦ ὀνόματος φιλόσοφος ἐπέθηκεν ἑαυτῷ
τὸ τοῦ σοφιστοῦ (Πλάτ. Πρωτ.) εἶναι Πρωταγόρας ὁ Ἀθηναῖος.
Ἐγεννήθη περὶ τὸ 480 π. Χ. καὶ ἀπέθανεν ἐβδομηκονταετῆς περὶ τὸ

412. Περιῆλθε τὴν Σικελίαν καὶ τὰς Ἀθήνας ἔνθα ἐδίδασκε τὴν τέχνην τοῦ λέγειν, ἐπαιρόμενος ὅτι εἶναι δυνατὸς νὰ κάμῃ τὸν ἥττω λόγον κρείττω, καὶ περὶ παντὸς ἀντικειμένου νὰ λέγῃ ὑπὲρ καὶ κατὰ (Δ. Λ. ΙΧ, 51). Ἀπεναντίας δὲ ἐν τῷ Πρωταγόρα τοῦ Πλάτωνος παρίσταται διδάσκαλος οὐχὶ τῆς ῥητορικῆς ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς. Ἐνταῦθα ὁ Πρωταγόρας ἐξηγεῖται σαφῶς περὶ τῆς σοφιστικῆς τέχνης. Ὁ Πλάτων παρίστησιν, ὅτι ὁ Σωκράτης συνοδεύει νέον τινά, Ἴπποκράτη τοῦνομα προθυμούμενον ἵνα μαθητεύσῃ παρὰ τῷ ἐν Ἀθήναις νεωστὶ παρεπιδημοῦντι Πρωταγόρα, ὅπως διδαχθῆ παρ' αὐτοῦ τὴν τέχνην τῶν σοφιστῶν. Καθ' ὁδὸν ἐρωτᾷ ὁ Σωκράτης τὸν Ἴπποκράτη, ποία εἶναι ἡ σοφία τῶν σοφιστῶν ἢν προτίθεται νὰ διδαχθῆ. Ὁ Ἴπποκράτης κατὰ πρῶτον ἀποκρίνεται « τὴν τέχνην τοῦ λέγειν » διότι ὁ σοφιστὴς ἐπίσταται ἵνα ποιήσῃ τινὰ δεινὸν λέγειν. » Τοῦτο εἶναι ἴδιον ἀνδρὸς ἢ λαοῦ πεπαιδευμένου νὰ ἀποβαίῃ δεινὸς λέγειν, ἢτοι νὰ ἐξετάζῃ τὰ πράγματα ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ « περὶ τί πρᾶγμα ὁ σοφιστὴς ποιεῖ τὸν μαθητὴν » δεινὸν λέγειν, δηλονότι, περὶ ἐκεῖνο ὅπερ ἐπίσταται. Ἀλλὰ τί ἐστὶ τοῦτο οὔτινος αὐτός τε ὁ σοφιστὴς ἐπιστήμων ἐστὶν καὶ τὸν μαθητὴν ποιεῖ; » Ἀποροῦντος δὲ τοῦ Ἴπποκράτους τί ν' ἀποκριθῆ εἰς τοῦτο, ὁ Σωκράτης κρίνει συμφορώτερον νὰ ἀκροασθῶσι προηγουμένως τὸν ἄνδρα, κατόπιν δὲ συμβουλευθέντες καὶ ἄλλους νὰ ἀποφασίσωσι τί ποιητέον.

Ὁ Σωκράτης ὄθεν μετὰ τοῦ Ἴπποκράτους μεταβάς εἰς τὸν Πρωταγόραν, εὔρε τὸν μὲν Πρωταγόραν ἐν τῷ προστώφ περιπατοῦντα μεταξὺ πολλῶν ἀκολουθούντων αὐτὸν ἐκατέρωθεν, οὓς ὡς ἄλλος Ὀρφεὺς κατέθελγε διὰ τῶν λόγων του, τὸν δὲ Ἴππίαν τὸν Ἡλεῖον καθήμενον ἐν θρόνῳ ἐν τῷ κατ' ἀντικρὺ προστώφ ἐρωτώμενον ἀστρονομικά τινα περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν μετεώρων, παρὰ τῶν περὶ αὐτὸν καθημένων, τὸν δὲ Πρόδικον ἔτι κατακείμενον, ἐγκεκαλυμμένον μεταξὺ πολλῶν δερμάτων καὶ στρωμάτων. Ὁ Σωκράτης ἀνακοινώσας εἰς τὸν Πρωταγόραν ὅτι ὁ Ἴπποκράτης ἐπεθύμει νὰ μαθητεύσῃ παρ' αὐτῷ, ὅπως γένηται ἐλλόγιμος ἐν τῇ πόλει, τὸν ἐρωτᾷ ἂν νομίζῃ ὅτι πρέπει νὰ συνδιαλεχθῆ μόνος πρὸς αὐτοὺς μόνους ἢ παρρησίᾳ ἐνώπιον ἄλλων. Ὁ Πρωταγόρας ἐπαινῶν τὴν πρόνοιαν ταύτην τοῦ Σωκράτους « ξένον, γὰρ » ἄνδρα, λέγει, καὶ κατιόντα εἰς πόλεις μεγάλας καὶ ἐν ταύταις πείθοντα τῶν νέων τοὺς βελτίστους ἀπολείποντας τὰς τῶν ἄλλων ξυνουσίας, καὶ οἰκείων, καὶ ὀθνείων, καὶ πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων πᾶσαυτῷ ξυνεῖναι, ὡς βελτίους ἐσομένους διὰ τὴν ἑαυτοῦ ξυνουσίαν, χρὴ εὐλαβεῖσθαι τὸν ταῦτα πράττοντα οὐ γὰρ σμικρὰ περὶ ταῦτα φθόνοι τε γίνονται, καὶ ἄλλαι δυσμένειαι τε καὶ ἐπιβουλαί. » Ἐνταῦθα δὲ διαλαμβάνει κατὰ πλάτος περὶ τῆς σοφιστικῆς. « Ἐγὼ δὲ τὴν σοφιστικὴν τέχνην φημί μὲν εἶναι παλαιάν, τοὺς

» δὲ μεταχειριζομένους αὐτὴν τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων, φοβουμένους
 » τὸ ἐπαχθὲς αὐτῆς, (διότι ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ἀμάθεια εἶναι ἐναντία
 » τῆς παιδείσεως), πρόσχημα ποιεῖσθαι καὶ προκαλύπτεσθαι τοὺς μὲν
 » ποίησιν (οἷον Ὅμηρον τε καὶ Ἡσίοδον καὶ Σιμωνίδην) τοὺς δ' αὖ
 » τελετάς τε καὶ χρησμωδίας, τοὺς δ' ἀμφὶ τε Ὀρφέα καὶ Μουσαῖον·
 » νέιους δὲ τινὰς ἤσθημαι καὶ γυμναστικὴν, οἷον Ἴκκος τε ὁ Ταραν-
 » τῖνος καὶ ὁ νῦν ἐτι ὢν οὐδενὸς ἤττον σοφιστῆς Ἡρόδικος ὁ Σηλυ-
 » βριανὸς τὸ δὲ ἀρχαῖον Μεγαρεύς· μουσικὴν δὲ Ἀγαθοκλῆς τε ὁ ἡμέ-
 » τερος πρόσχημα ἐποίησατο, μέγας ὢν σοφιστῆς, καὶ Πυθοκλείδης
 » ὁ Κεῖος, καὶ ἄλλοι πολλοί· (καὶ ἡ μουσικὴ εἶναι μέσον παιδείσεως
 » ὡς ἡ ποίησις καὶ ἡ θρησκεία). Οὗτοι πάντες, ὥσπερ λέγω, φοβη-
 » θέντες τὸν φθόνον, ταῖς τέχναις ταύταις παραπετάσμασιν ἐχρήσαντο·
 » ἐγὼ δὲ τούτοις ἅπασιν κατὰ τοῦτο εἶναι οὐ συμφέρομαι· ἡγοῦμαι
 » γὰρ αὐτοὺς οὔτε διαπράξασθαι ὃ ἐβουλήθησαν· οὐ γὰρ λαθεῖν τῶν
 » ἀνθρώπων τοὺς δυναμένους ἐν ταῖς πόλεσι πράττειν ὢν περ ἕνεκα
 » ταῦτ' ἐστὶ τὰ προσχήματα· ἐπεὶ οἳ γε πολλοί, ὡς ἔπος εἰπεῖν,
 » οὐδὲν αἰσθάνονται, ἀλλ' ἄττ' ἂν οὗτοι διαγγέλλωσι ταῦτα ὑμνοῦ-
 » σι . . . . Ἐγὼ οὖν τούτων τὴν ἐναντίαν ἅπασαν ὁδὸν ἐλήλυθα,
 » καὶ ὁμολογῶ τε σοφιστῆς εἶναι, καὶ παιδεύειν ἀνθρώπους, καὶ
 » νεύλαβειαν ταύτην οἶμαι βελτίω ἐκείνης εἶναι, τὸ ὁμολογεῖν μᾶλ-
 » λον ἢ ἐξαρνον εἶναι, καὶ ἄλλας πρὸς ταύτην ἔσκεμμαι· ὥστε,
 » ξὺν θεῷ εἰπεῖν, μηδὲν δεινὸν πάσχειν, διὰ τὸ ὁμολογεῖν σοφι-
 » στῆς εἶναι· καίτοι πολλά γε ἔτη ἤδη εἰμι ἐν τῇ τέχνῃ.» Μετὰ
 » ταῦτα δὲ γίνεται λόγος, τί θέλει διδασχθῆ ὁ Ἴπποκράτης, εἰς τί θέ-
 » λει καταστῆ ἐπιτήδειος ἐκπαιδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πρωταγόρου· «Ἴπ-
 » ποκράτης παρ' ἐμὲ ἀφικόμενος, οὐ πείσεται ἅπερ ἂν ἔπαθεν ἄλλω
 » τῷ ζυγγενόμενος τῶν σοφιστῶν· οἳ μὲν γὰρ ἄλλοι λωβῶνται τοὺς
 » νέους, τὰς γὰρ τέχνας αὐτοὺς πεφευγότας, ἄκοντας πάλιν αὖ ἄγον-
 » τες ἐμβάλλουσιν εἰς τὰς τέχνας, λογισμοὺς τε καὶ ἀστρονομίαν καὶ
 » γεωμετρίαν καὶ μουσικὴν διδάσκοντες· (καὶ ἅμα εἰς τὸν Ἴππίαν
 » ἀπέβλεψε·) παρὰ δ' ἐμὲ ἀφικόμενος μαθήσεται οὐ περὶ ἄλλου του
 » ἢ περὶ οὗ ἦκει· τὸ δὲ μάθημα ἐστὶν εὐβουλία περὶ τε τῶν οἰκείων,
 » ὅπως ἂν ἄριστα τὴν αὐτοῦ οἰκίαν διοικοῖ, καὶ περὶ τῶν τῆς πόλεως,
 » ὅπως τὰ τῆς πόλεως δυνατώτατος ἂν εἴη καὶ πράττειν καὶ λέ-
 » γειν.» — Ἐνταῦθα ὁ Σωκράτης θαυμάζει διότι ὁ Πρωταγόρας ἐπαγ-
 » γέλλεται τὴν πολιτικὴν τέχνην· «ἐγὼ γὰρ τοῦτο, ὦ Πρωταγόρα,
 » οὐκ ᾤμην διδακτὸν εἶναι . . . . ὅθεν δὲ ἡγοῦμαι αὐτὸ οὐ διδακτὸν
 » εἶναι, μηδ' ὑπ' ἀνθρώπων παρασκευαστὸν ἀνθρώποις δίκαιός εἰμι
 » εἰπεῖν . . . Ἰδίᾳ ἡμῖν οἳ σοφώτατοι καὶ ἄριστοι τῶν πολιτῶν ταύ-
 » τῃ τὴν ἀρετὴν ἣν ἔχουσιν οὐχ οἷοί τε ἄλλοις παραδιδόναι· ἐπεὶ
 » Περικλῆς, ὁ τούτων τῶν νεανίσκων πατήρ, τούτους, ἃ μὲν διδα-
 » σκάλων εἶχετο, καλῶς καὶ εὖ ἐπαίδευσεν· ἃ δὲ αὐτὸς σοφός ἐστιν,

» οὔτε αὐτὸς παιδεύει, οὔτε τῷ ἄλλῳ παραδίδωσιν, ἀλλ' αὐτοὶ περι-
 » ἰόντες νέμονται, ὥσπερ ἄφειτοι, ἐάν που αὐτόματοι περιτύχῃσι τῇ
 » ἀρετῇ. — καὶ ἄλλους σοὶ παμπόλλους ἔχω λέγειν, οἱ αὐτοὶ ἀγαθοὶ
 » ὄντες, οὐδένα πώποτε βελτίῳ ἐποίησαν οὔτε τῶν οἰκείων, οὔτε τῶν
 » ἀλλοτρίων. » Ὁ Πρωταγόρας ἀπαντᾷ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σωκρά-
 » τος, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι διδασκτόν, καὶ ὅτι θέλει τοῖς τὸ ἀποδείξει,
 » προτείνων αὐτοῖς νὰ ἐκλέξωσι δυοῖν θάτερον, νὰ παραστήσῃ αὐτοῖς
 » τὰς ιδέας τοῦ ἢ διὰ μύθου, ὡς πρεσβύτερος νεωτέροις, ἢ διὰ λογι-
 » κῶν ἐπιχειρημάτων. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν παρακαθημένων ἐπέ-
 » τρεψαν αὐτῷ νὰ ἐκθέσῃ τὸ πρᾶγμα ὁποτέρως προαιρεῖται. « Δοκεῖ
 » τοίνυν μοι, ἔφη ὁ Πρωταγόρας, χαριέστερον εἶναι, μῦθον ὑμῖν λέ-
 » γειν. Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν.
 » ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν
 » αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον, ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μίξαντες, καὶ τῶν ὅσα πυρὶ
 » καὶ γῆ κεράννυται. ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέ-
 » ταξαν Προμηθεὶ καὶ Ἐπιμηθεὶ κοσμησαί τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἐκά-
 » στοις ὡς πρέπει. Προμηθεὶς δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι.
 » Νείμαντος δέ μου, ἔφη, ἐπίσκεψαι· καὶ οὕτω πείσας νέμει· νέμων δὲ
 » τοῖς μὲν ἰσχυρὸν ἄνευ τάχους προσῆπτε, τὰ δ' ἀσθενέστερα τάχει ἐκόσμει·
 » τὰ δὲ ὠπλιζε, τοῖς δ' ἄοπλον διδούς φύσιν, ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχα-
 » νᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν... ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ
 » Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα.
 » Λοιπὸν δὴ ἔτι ἀκόσμητον αὐτῷ ἦν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ
 » ἠπόρει ὅ,τι χρήσαιτο· ἀποροῦντι δ' αὐτῷ ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκε-
 » ψόμενος τὴν νομὴν, καὶ ὄρα τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων
 » ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον
 » καὶ ἄοπλον· ἦδη δὲ καὶ ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα παρῆν, ἐν ἣ ἔδει καὶ
 » ἄνθρωπον ἐξιέναι ἐκ γῆς εἰς φῶς· ἀπορία οὖν ἐχόμενος ὁ Προμηθεὺς,
 » ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὖροι, κλέπτει Ἡφαίστου καὶ Ἄθη-
 » νᾶς τὴν ἔντεχνον σοφίαν ζῦν πυρὶ, καὶ οὕτω δὴ δωρεῖται ἀνθρώπῳ.
 » Τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχε· τὴν δὲ πο-
 » λιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων, διὰ τὸ παν-
 » ταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι· ἐζήτουν δὲ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζε-
 » σθαι, κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν ἠδίκουν ἀλλήλους, ἄτε
 » οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διε-
 » φθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν,
 » Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πό-
 » λεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας ξυναγωγοί. Ἐρωτᾷ οὖν Ἐρμῆς Δία,
 » τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις. Πότερον ὡς αἰ τέχνηαι
 » νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νεῖμω; νενέμηνται δὲ ὧδε· εἰς ἔχων
 » ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δῖ-
 » κην δὲ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νεῖμω;

» Ἐπὶ πάντα, ἔφη ὁ Ζεὺς, καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γέ-
 » νοιντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν, ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν·
 » καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἐμοῦ, τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης με-
 » τέχειν, κτείνειν ὡς νόσον πόλεως. Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ
 » ταῦτα οἷτε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς, τεκτονικῆς
 » ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι ξυμ-
 » βουλῆς· καὶ εἰάν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλεύῃ, οὐκ ἀνέχονται
 » ὡς σὺ φῆς (εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημι)· ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς
 » ἀρετῆς ἴωσιν, ἣν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης
 » εἰκότως ἀπαντὸς ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε με-
 » τέχειν τῆς ἀρετῆς, ἢ μὴ εἶναι πόλεις... Ἐν ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς,
 » ὥσπερ σὺ λέγεις, εἰάν τις φῆ ἀγαθὸς ἀύλητῆς εἶναι, ἢ ἄλλην ἠντινοῦν
 » τέχνην ἢ μὴ εἶσιν, ἢ καταγελωπίσιν, ἢ χαλεπαίνουσι, καὶ οἱ οἰκεῖοι
 » προσιώντες νοουθετοῦσιν ὡς μαινόμενον· ἐν δὲ δικαιοσύνῃ καὶ ἐν τῇ
 » ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, εἰάν τινα καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἀδίκος ἐστίν, εἰάν
 » οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ τ' ἀληθῆ λέγῃ ἐναντίον πολλῶν, ὃ ἐκεῖ σω-
 » φροσύνην ἠγοῦντο εἶναι, τ' ἀληθῆ λέγειν, ἐνταῦθα μανίαν· καὶ φασι
 » πάντα δεῖν φάναι εἶναι δικαίους, εἰάν τε ὦσιν, εἰάν τε μὴ, ἢ μαί-
 » νεσθαι τὸν μὴ προσποιούμενον δικαιοσύνην· ὡς ἀναγκαῖον οὐδένα
 » ὄν τιν' οὐχὶ ἅμως γέ πως μετέχειν αὐτῆς, ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις...
 » Ὅτι δὲ αὐτὴν (τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν) οὐ φύσει ἠγοῦνται εἶναι,
 » οὐδ' ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, ἀλλὰ διδασκτόν τε καὶ ἐξ ἐπιμελείας παρα-
 » γίγνεσθαι ὅ ἂν παραγίγνηται, τοῦτό σοι μετὰ τοῦτο πειράσομαι ἀπο-
 » δεῖξαι· ὅσα γὰρ ἠγοῦνται ἀλλήλους κακὰ ἔχειν ἄνθρωποι φύσει ἢ
 » τύχῃ, οὐδεὶς θυμοῦται, οὐδὲ νοουθετεῖ, οὐδὲ διδάσκει, οὐδὲ κολά-
 » ζει τοὺς ταῦτα ἔχοντας ἵνα μὴ τοιοῦτοι ὦσιν, ἀλλ' ἐλεοῦσιν· οἶον,
 » τοὺς αἰσχροὺς ἢ σμικροὺς ἢ ἀσθενεῖς, τίς οὕτως ἀνόητος ὥστε τι
 » τούτων ἐπιχειρεῖν ποιεῖν; ταῦτα μὲν γὰρ ἴσασιν, οἶμαι, ὅτι φύσει τε
 » καὶ τύχῃ τοῖς ἀνθρώποις γίγνεται τὰ καλὰ καὶ τὰ ἐναντία τού-
 » τοις· ὅσα δὲ ἐξ ἐπιμελείας καὶ ἀσκήσεως καὶ διδαχῆς οἴονται γί-
 » γνεσθαι ἀγαθὰ ἀνθρώποις, εἰάν τις ταῦτα μὴ ἔχῃ ἀλλὰ τὰναντία
 » τούτων κακὰ, ἐπὶ τούτοις ποῦ οἷτε θυμοὶ γίγνονται καὶ αἱ κολάσεις
 » καὶ αἱ νοουθετήσεις ὧν ἐστίν ἐν καὶ ἡ ἀδικία, καὶ ἡ ἀσέβεια, καὶ
 » ξυλλήβδην πᾶν τὸ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς. Ἐνθεν δὴ πᾶς
 » παντὶ θυμοῦται, καὶ νοουθετεῖ, δηλονότι ὡς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθή-
 » σεως κτητῆς οὔσης. Εἰ γὰρ ἐθέλεις ἐννοῆσαι τὸ κολάζειν, ὦ Σώκρα-
 » τες, τοὺς ἀδικοῦντας τί ποτε δύναται, αὐτὸ σὲ διδάξει, ὅτι οἷ γε
 » ἄνθρωποι ἠγοῦνται παρασκευαστὸν εἶναι ἀρετῆν· οὐδεὶς γὰρ κολάζει
 » τοὺς ἀδικοῦντας, πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων, καὶ τούτου ἕνεκα ὅτι
 » ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· ὃ δὲ μετὰ
 » λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκα ἀδικήμα-
 » τος τιμωρεῖται· (οὐ γὰρ ἂν τὸ πραχθὲν ἀγένετον θείη,) ἀλλὰ τοῦ

ἄμείλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος, μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα· καὶ τοιαύτην διάνοιαν ἔχων διαγνοῖται παιδευτὸν εἶναι ἀρετῆν.» Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἀπορίαν τοῦ Σωκράτους, ὅτι οἱ ἄνδρες οἵτινες ὡς ὁ Περικλῆς φημίζονται διὰ τὴν πολιτικὴν τῶν ἀρετῆν, ταύτην μεταδίδουσιν εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ τοὺς φίλους τῶν, περὶ τούτου λέγει ὁ Πρωταγόρας, ὅτι τὴν ἀρετὴν ταύτην διδάσκονται πάντες παρὰ πάντων. Ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ ἀνήκει εἰς ὅλους, εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους. Τὸ ἐν τῷ τοῖς πᾶσιν ἀναγκαῖον εἶναι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ὁσιότης καὶ ἡ ξυλλήβδην ἐκεῖνο ὅπερ ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός καὶ ταύτην ὀφείλει νὰ κατέχῃ πᾶς πολίτης, ἐν ταύτῃ ὀφείλει διὰ βίου νὰ ἐξασκῆται καὶ νὰ μανθάνῃ. Οἱ παῖδες ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων διδάσκονται καὶ νουθετοῦνται εἰς ταύτην παρὰ τῶν γονέων καὶ τῶν διδασκάλων. Ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως συντείνει ὅπως οἱ παῖδες γινόμενοι ἡμερώτεροι καὶ εὐρυθμότεροι καὶ εὐαρμωστότεροι ἀποβαίνωσι χρήσιμοι εἰς τὸ λέγειν καὶ πράττειν. Ἀφοῦ δὲ ἀπαλλαγῶσιν ἐκ διδασκάλων, ἡ πόλις τοὺς ἀναγκάζει νὰ μανθάνωσι τοὺς νόμους καὶ νὰ ζῶσιν ἀποβλέποντες εἰς τούτους ὡς εἰς παράδειγμα, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἐνεργῶσιν αὐθαιρέτως καὶ ἀλογίστως. Ἀλλὰ διατὶ πολλοὶ υἱοὶ γίνονται φαῦλοι ἐξ ἀγαθῶν πατέρων; Συμβαίνει καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν ὅ,τι καὶ εἰς τὰς ἄλλας μαθήσεις, ὡς εἰς τὴν αὐλητικὴν π. χ. οὔτινος ὁ υἱὸς ἔτυχε νὰ γεννηθῆ εὐφυέστατος εἰς αὐλησιν, οὗτος ἤθελε καταστῆ ἐλλόγιμος, οὔτινος δὲ ἀφυῆς, τούναντίον ἄδοξος. Ὡσαύτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν, καίτοι ἅπαντες οἱ πολῖται πρέπει νὰ ἦναι μέτοχοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αὐτῆς· τινὲς ὁμῶς εὐφυέστεροι ὄντες διαπρέπουσι τῶν ἄλλων καὶ διακρίνονται.

Ὁ Πρωταγόρας ὑπέστη τὴν τύχην τοῦ Ἀναξαγόρου, ἐξορισθεὶς μετὰ ταῦτα ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐβδομηκονταετῆς ὢν ἀπεπνίγη ναυαγήσας περὶ τὴν Σικελίαν. Αἴτιον δὲ τῆς ἐξορίας του ταύτης ἐγένετο σύγγραμμά τι ἐν ᾧ προοιμιάζετο ταῦτα· «Περὶ θεῶν δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, ἢ ἂν ὑπάρχωσιν ἢ ὄχι· διότι πολλὰ ἐμποδίζουσι τὴν γνῶσιν ταύτης, ἡ ἀδηλόγητος τοῦ πράγματος καὶ ἡ βραχύτης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου (Δ. Λαερ. Θ'. νά.).» Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπυρπολήθη δημοσίᾳ ἐν τῇ ἀγορᾷ (Αὐτ. Θ'. νβ').

Οἱ ἀρχαῖοι ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Πρωταγόραν πλεῖστα συγγράμματα (Δ. Λ. θ'. νε'). ἐκ δὲ τούτων γινώσκωμεν ἀκριβέστερον τὸ πραγματευόμενον περὶ τοῦ εἰδέναί καὶ μὴ εἰδέναί, οὔτινος τὰς ἀρχὰς καταπολεμεῖ ὁ Πλάτων ἐν «Θεαιτήτῳ.» Ὁ Πρωταγόρας ὁρμώμενος ἐκ τῆς Ἡρακλειτείου διδασκαλίας, ὅτι τὰ πάντα ἀδιαλείπτως κινοῦνται καὶ μεταβάλλονται, ἐπρέσβευεν ὅτι ἀδιακόπως ἀλλοιουμένων οὐ μόνον τῶν αἰσθητῶν ὄντων ἀλλὰ καὶ τοῦ αἰσθανομένου προσώπου, δὲν εἶναι δυνατὴ οὐδεμία ἀντικειμενικὴ καθολικὴ γνῶσις, ἀλλὰ μόνον

υποκειμενική αίσθησις καὶ δοξασία τοῦ ἀτόμου, ὅθεν ἐξῆγε τὰ πορίσματα ταῦτα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέτρον ἀπάντων χρημάτων, ὅτι τὰ δοκοῦντα πάντα καὶ φαινόμενα ἀληθῆ ἐστίν (Μετ. Ἄρισ. Δ' νβ').

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Πρωταγόρου ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μέτρον ἀπάντων τῶν πραγμάτων ἔχει διπλοῦν τὸ σημαίνον· 1^{ον} ὅτι ἕκαστος καὶ ὁ τυχὼν δύναται νὰ ἦναι τὸ μέτρον καὶ ὁ κανὼν τῆς ἀληθείας, καὶ 2^{ον} ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἐλλόγῳ αὐτοῦ φύσει καὶ οὐσιώδει αὐτοῦ ὑπάρξει, εἶναι τὸ ἀπόλυτον μέτρον. Κατὰ τὴν πρώτην ἐκδοχὴν σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ καταστάσει μετὰ τῶν ἰδιοτελῶν παθῶν του καὶ τῶν ἐγωϊστικῶν συμφερόντων του εἶναι τὸ μέτρον, τὸ κέντρον· καὶ οἱ σοφισταὶ κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν ἐκλαμβάνοντες τὴν προμνησθεῖσαν ἀρχὴν καθίστανται ἐπιλήψιμοι· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἐκδοχὴν σημαίνει ὅτι ὁ λόγος εἶναι τὸ μέτρον, ὅτι πᾶν ἀντικειμενικόν, πᾶν ἐμπεριεχόμενον ἔχει ὑπόστασιν καὶ ἀλήθειαν καθ' ὅσον γίνεται νοητόν, καθόσον ἀναφέρεται εἰς τὴν συνείδησιν, εἰς τὴν διάνοιαν· καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην σύναμα δὲ ἀληθῆ σημασίαν ἐξέλαβον αὐτὴν ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἡ δὲ ἄλλη ἀρχὴ τοῦ Πρωταγόρου, ὅτι τὰ δοκοῦντα πάντα καὶ φαινόμενα ἀληθῆ ἐστί, δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς προηγουμένης. «Τὸ ἀληθές (τὸ μέτρον) εἶναι τὸ φαινόμενον εἰς τὴν συνείδησιν.» *ἐν αὐτὸ καθ' αὐτὸ οὐδὲν ἐστίν* (Πλ. Θεαίτ.) Τὰ πάντα εἶναι σχετικὰ πρὸς τὴν συνείδησιν, δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον, καὶ τοῦτο τὸ ἕτερον εἶναι ὁ ἄνθρωπος. «Ὁ αὐτὸς ἄνεμος, λέγει ὁ Πρωταγόρας, τὸν μὲν ἀναφύχει, τὸν δ' οὐ. Περὶ τούτου λοιπὸν τοῦ ἀνέμου δὲν δυναμεθα νὰ εἴπωμεν μήτε ὅτι εἶναι καθ' ἑαυτὸν ψυχρός, ἢ θερμός,» (Θεαίτ. σελ. ρνβ'.) ψυχρός καὶ θερμότης δὲν εἶναι ἐπομένως τι ὄν, ἀλλὰ σχετικῶς πρὸς τι ὑποκείμενον· ἂν ἦτο ὁ ἄνεμος καθ' ἑαυτὸν ψυχρός, ἔπρεπε νὰ ἐπενεργῆ πάντοτε ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἄλλο παράδειγμα· «Ἴδου ἐξ ἡκύβοι, θέτομεν παρ' αὐτοῖς ἄλλους τέσσαρας, λέγομεν ἐπομένως περὶ ἡκεῖνων ὅτι εἰσὶ πλείονες τούτων· ἀπεναντίας παραθέτομεν δώδεκα, ἡ λέγομεν ὅτι οἱ ἐξ ἐκεῖνοι εἶναι ἐλάττονες.» (Θεαίτ. σελ. ρνά.). Λέγομεν ἐπομένως περὶ τοῦ αὐτοῦ, ὅτι εἶναι πλεόν καὶ ἔλαττον, ἀκολουθῶς· τὸ πλεόν καὶ τὸ ἔλαττον εἶναι σχετικὸς προσδιορισμός.

ΓΟΡΓΙΑΣ

Ὁ διασημότερος τῶν σοφιστῶν μετὰ τὸν Πρωταγόραν εἶναι ὁ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον 88.2. Ὁλ. = 427 π. Χ., ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας ὡς ἀρχιπρεσβευτὴς παρὰ τῶν

συμπολιτῶν του πιεζομένων ὑπὸ τῶν Συρακουσίων ὅστις (1) διὰ τὸ ξενίζον τῆς λέξεως ἐξέπληξε τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκπληρώσας δ' ἐπιτυχῶς τὴν ἀποστολὴν του ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθε πάλιν εἰς Ἀθήνας, τέλος δὲ εἰς Θεσσαλίαν, ἔνθα θαυμαζόμενος διὰ τε τοὺς ἐπιδεικτικούς του λόγους καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν νέων, ἐκτῆσατο πολλὰ χρήματα. Ἀπέθανε δὲ ἑκατοντούτης καὶ ἐπέκεινα.

Ὁ Γοργίας προβαίνει ἔτι προσωτέρω ἢ ὁ Πρωταγόρας· διότι ἐνῶ οὗτος ἐδόξαζε τὴν σχετικότητα πάντων τῶν ὄντων, φάσκων ὅτι ἕκαστον ὄν εἶναι οὐχὶ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ σχετικῶς πρὸς τι ἕτερον, πρὸς τὴν συνειδήσιν, ὁ Γοργίας στηριζόμενος εἰς τὰς ἀποδείξεις τῶν Ἐλεατῶν, ἐξετάζει τὰ δοξαζόμενα ὡς ὄντα, χωρὶς νὰ προϋποθέτῃ τὸ ἕτερον τὴν συνειδήσιν, καὶ δεικνύει ἐπ' αὐτῶν τούτων τὴν μηδενικότητά των. Ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως συγγράμματι αὐτοῦ τρία κατὰ τὸ ἐξῆς κεφάλαια κατασκευάζει (Σεξ. Ἐμπειρ. πρὸς Μαθημ. VII, 65) *ἐν μὲν γὰρ πρῶτον, ὅτι οὐδὲν ἔστιν· δευτερον δὲ ὅτι· εἰ καὶ ἔστιν ἀκατάληπτον ἀνθρώπῳ· τρίτον ὅτι εἰ καὶ καταληπτόν, ἀλλὰ τὰ γε ἀνεργήνευτον τῷ πέλας*. Ἴδου δὲ πῶς ἀποδεικνύει τὸ πρῶτον κεφάλαιον.

Εἰ ἔστι τι, λέγει, ἔστιν ἢ τὸ ὄν, ἢ τὸ μὴ ὄν, ἢ τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν τριῶν τούτων δεικνύει ὅτι οὐδὲν ἔστιν (Σεξ. Ἐμπειρ. πρὸς Μαθ. VII. Δ. 65). Τὸ *μὴ ὄν* οὐκ ἔστι· διότι εἰάν κατηγορεῖται περὶ αὐτοῦ τὸ ἔστι, εἶναι σὺναμα ὄν καὶ μὴ ὄν. Ἄλλως εἰ τὸ μὴ ὄν ἔστι, δὲν εἶναι τὸ ὄν· διότι ἐκάτερα εἶναι ἀντίθετα. Ἄλλ' εἰάν περὶ τοῦ μὴ ὄντος κατηγορεῖται τὸ εἶναι, περὶ δὲ τοῦ ὄντος τὸ μὴ εἶναι, ἐπομένως περὶ τοῦ μὴ ὄντος κατηγορεῖται ἐκεῖνο, ὅπερ οὐκ ἔστι· (Σεξ. Ἐμπειρ. πρὸς Μαθ.). Ἴνα δὲ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ὄν οὐκ ἔστι, μεταχειρίζεται τοὺς ἀποδεικτικούς λόγους τοῦ Ζήνωνος. Τὸ ὄν, λέγει, ἢ εἶναι αἰδίδιον, ἀναρχον, ἢ ἔλαβεν ἀρχήν. Ἄλλ' αἰδίδιον δὲν δύναται νὰ ἦναι· διότι τὸ αἰδίδιον δὲν ἔχει ἀρχήν, εἶναι ἄπειρον, ἐπομένως δὲ ἀφηρημένον καὶ ἀπροσδιόριστον. Ἐάν δὲ πάλιν τὸ ὄν ἔλαβεν ἀρχήν,

(1) Διοδ. Σικελ. ιβ'. νγ'. Ἦν τῶν ἀπεσταλμένων ἀρχιπρεσβευτῆς Γοργίας ὁ ῥήτωρ, δεινότητι λόγου πολὺ προέχων πάντων τῶν καθ' ἑαυτὸν οὗτος καὶ τέχνας ῥητορικὰς πρῶτος ἐξεῦρε, καὶ κατὰ τὴν σοφιστείαν τοσοῦτον τοὺς ἄλλους ὑπερέβαλεν, ὥστε μισθὸν λαμβάνειν παρὰ τῶν μαθητῶν μνᾶς ἑκατόν· οὗτος οὖν καταντήσας εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ παραγθεὶς εἰς τὸν δῆμον διελέχθη τοῖς Ἀθηναίοις περὶ τῆς συμμαχίας, καὶ τῷ ξενίζοντι τῆς λέξεως, ἐξέπληξε τοὺς Ἀθηναίους, ὄντας εὐφυεῖς καὶ φιλολόγους. Πρῶτος γὰρ ἐχρήσατο τῆς λέξεως σχηματισμοῖς περιττοτέροις, ἀντιθέτοις καὶ ἰσοκώλοις καὶ παρίσοις καὶ ὁμοτελεύτοις καὶ τισιν ἑτέροις τοιούτοις, ἃ τότε μὲν διὰ τὸ ξένον τῆς κατασκευῆς ἀποδοχῆς ἤξιούντο νῦν δὲ φαίνεται καταγέλαστα. Τέλος πείσας τοὺς Ἀθηναίους συμμαχεῖσαι τοῖς Λεοντινοῖς, οὗτος μὲν θαυμασθεὶς ἐν ταῖς Ἀθήναις ἐπὶ τέχνῃ καὶ ῥητορικῇ τὴν εἰς Λεοντινοὺς ἐπάνοδον ἐποίησατο.

έγένετο ἢ ἐκ τοῦ ὄντος, ἢ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ἐκ τοῦ ὄντος ὄχι, διότι εἶναι ἤδη, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, διότι τὸ μὴ ὄν οὐδέν τι δύναται νὰ παραγάγῃ.

Ὡσαύτως ἀμφότερα τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν δὲν δύνανται νὰ ἦναι. Ἐὰν ἦναι οὐχ ἦττον τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλα, εἰσὶ ταυτόν, ἢ εἰσὶν ὄν. Ἐὰν ἦναι ἐν δὲν εἶναι διάφορα· ἢ δὲν δύναμαι νὰ εἶπω ἀμφότερα, καὶ οὐκ εἰσὶν ἀμφότερα· διότι λέγων ἀμφότερα, λέγω διάφορα (Σεξ. Ἐμπ. 75—76.).

Δεύτερον κεφάλαιον· εἰ καὶ ἔστιν, ἀκατάληπτον ἀνθρώπῳ· διότι τὸ νοητὸν δὲν εἶναι τὸ ὄν, ἀλλ' εἶναι μόνον νοητόν. Ἐὰν τὸ νοούμενον ἦτο τὸ λευκόν, ἔπεται ὅτι τὸ λευκὸν νοεῖται· ἐὰν λοιπὸν τὸ νοούμενον δὲν ἦναι αὐτὸ τὸ ὄν, ἔπεται ὅτι καὶ τὸ ὄν δὲν νοεῖται.—Ἐὰν τὸ νοούμενον ἦναι τὸ ὄν, ἔπεται ὅτι εἶναι ὄν καὶ αὐτὸ τὸ νοούμενον· ἀλλ' οὐδεὶς ἀξιοῖ, ὅτι ἐὰν νοῆ ἄνθρωπον ἰπτάμενον, εἶναι καὶ πραγματικῶς.

Τρίτον κεφάλαιον· εἰ καὶ καταληπτόν, ἀλλὰ τοι γε ἀνερμήνευτον τῷ πέλας. Τὰ ὄντα εἶναι ὄρατά, ἀκουστά, κτλ., καθόλου δὲ τὰ αἰσθανόμεθα. Τὸ ὄρατὸν ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῆς ὄρασεως, τὸ ἀκουστὸν διὰ τῆς ἀκοῆς, οὐχὶ δὲ καὶ ἀντιστρόφως. Ὁ λόγος δι' οὗ τὸ ὄν ἐμελλε νὰ ἐξωτερικευθῆ δὲν εἶναι τὸ ὄν. Τὸ μεταδιδόμενον δὲν εἶναι τὸ ὄν, ἀλλ' ὁ λόγος (Σεξ. Ἐμπειρ. Δ. πγ. πδ').

Φαίνεται ὅτι μετὰ ταῦτα ὁ Γοργίας παραιτήσας τὴν διαλεκτικὴν ταύτην σοφιστικὴν περιωρίσθη ὀλοσχερῶς εἰς τὴν ῥητορικὴν. Παρὰ Πλάτωνι παρίσταται ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς (1). Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς Γοργείου ῥητορικῆς εἶναι ὅτι ἀπεπειράθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν πεζὸν λόγον ποιητικὸν τινὰ χρωματισμόν. Τοῦτο δὲ κατῴρθωσεν ὁ Γοργίας διὰ τῆς ἐφαρμογῆς καινοπρεπῶν λέξεων, ποιητικῶν εἰκόνων καὶ μεταφορῶν, καὶ ῥητορικῶν τινῶν σχημάτων, ἅτινα ἔτεινον ὅπως ἀποτελέσωσι τὴν πορίοδον τοῦ λόγου συμμετρικὴν καὶ εὐρυθμον. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν τὰ ἀντίθετα, τὰ πάρισα, τὰ ἰσόκωλα, καὶ τὰ ἁμοιοτέλευτα.

ΠΡΟΔΙΚΟΣ

Πρόδικος ὁ Κεῖος ἦν ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος καὶ τῶν σοφιστῶν ἀπάντων χρηστότατος, οὗτινος ἐπαινοῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τὰ ἠθικὰ

(1) Πλ. Γοργ. 449· μᾶλλον δὲ ὡς Γοργία, αὐτὸς ἡμῖν εἶπέ, τίνα σε χρὴ καλεῖν, ὡς τίνος ἐπιστήμονα τέχνης; Γοργ. τῆς ῥητορικῆς. Σωκρ. οὐκοῦν καὶ ἄλλουσε φῶμεν δυνατὸν εἶναι ποιεῖν; Γοργ. Ἐπαγγέλλομαι γε δὴ ταῦτα. Ἐντεῦθεν δὲ λαμβάνει ἀφορμὴν ὁ πλατωνικὸς διάλογος, ἐν ᾧ ἐξετάζεται ἡ σχέση τῆς ῥητορικῆς πρὸς τὴν ἀληθῆ πολιτικὴν, καὶ προϊόντος τοῦ διαλόγου περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἠδέος πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅπως ἀποδειχθῆ ὅτι ἐκάτερα εἶναι διάφορα, ὅτι ἡ ὑποκειμενικὴ ἡδονὴ καὶ εὐαρέστησις δὲν εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἀπεναντίας τοῦτο συνίσταται εἰς τι πάντῃ διάφορον, εἰς τὸ ἄρχειν τῶν αἰσθητικῶν ὀρμῶν καὶ τάσεων, καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην.

παραγγέλματα περί τῆς χρήσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, περί ζωῆς καὶ θανάτου, περί ἀρετῆς κτλ. μάλιστα δὲ τὸ περί Ἡρακλέους σύγγραμμα (Ξεν. Ἀπομ. Β. Α'). Πρὸς δέ, ἐν τοῖς Διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος, γίνεται πολλάκις μνεία περί τῶν διακρίσεων ἃς ἐποίει μεταξύ συνωνύμων, καὶ περί τῆς διαιρέσεως τῶν ὀνομάτων (Πρωτ. σελ. τνη'. τμ'. τμα'. Χαρμ. σελ. ρξγ'. Λαχ. σελ. ρήζ'. Κρατυλ. σελ. τπδ').

ΙΠΠΙΑΣ

Ἰππίας ὁ Ἡλείος ἐφημίζετο μάλιστα διὰ τὴν πολυμαθειάν του (Ξεν. Ἀπομ. Δ'. δ'. 5'). Παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ὑποτιθεμένοις Διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος Ἰππία τῷ μείζονι καὶ ἐλάττονι παρίσταται ὡς ἀλαζῶν καὶ κενόδοξος. Αἱ μελέται καὶ αἱ διδασκαλῖαι του ἐνησχολοῦντο κυρίως εἰς τὰ μαθηματικά, τὴν φυσικὴν, τὴν ἀστρονομίαν (Πλ. Πρωτ. τιε'. — Ἰππ. μείζ. σπε'), τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν (Ἰππ. μείζ. 285) Ὁ Ἰππίας ἐνταῦθα πραγματεύεται περί τῶν γενῶν τῶν τε ἡρώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν κατοικήσεων, ὡς τὸ ἀρχαῖον ἐκτίσθησαν αἱ πόλεις, καὶ συλλήβδην πάσης τῆς ἀρχαιολογίας.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

Τίς ὁ λόγος τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῶν σοφιστῶν εἰς τὸν Σωκράτη; Οἱ σοφισταί, ὡς ἤδη ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ἔθετον ὡς ἀρχὴν τὴν πεπερασμένην ἢ ἐμπειρικὴν ὑποκειμενικότητα, τὸ ἐγὼ εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἢ αἰσθητικὴν κατάστασιν. Ἀπεναντίας ὁ Σωκράτης συνεπλήρωσε τὸ κενὸν καὶ ἀτελὲς τῆς σοφιστικῆς ἀρχῆς· ἔθεσε καὶ αὐτὸς ὡς ἀρχὴν τὸ ἐγὼ τὸν ἄνθρωπον ὡς μέτρον ἀπάντων χρημάτων, ἀλλ' ὄχι τὸν αἰσθητικὸν τὸν περιοριζόμενον ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν τυχαίων δοξασιῶν καὶ ὀρμεμφύτων ὀρέξεων, ἀλλὰ τὸν ἔλλογον ἢ τὸν γενικὸν ἄνθρωπον, δηλ. τὸν διανοούμενον ὀρθῶς περί τῶν ὄντων καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ὀρθῆς ταύτης διανοίας κανονίζοντα τὰς πράξεις του.

Ὁ Σωκράτης ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 4ον ἔτος τῆς 77 Ὀλυμπιάδος=469 π. Χ. Σωφρονίσκος ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν ἀγαλματοποιός, καὶ Φαιναρέτη ἡ μήτηρ του μαῖα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετήρχετο τὴν τέχνην τοῦ πατρός του (Δ. Λ. Β'. θ'.) μάλιστα δὲ ὁ Πausanias διηγεῖται ὅτι εἶδεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀγάλματα τῶν τριῶν Χαρίτων ἐν ἐσθῆτι φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ Σωκράτους (Paus. Θ'. λε'. Ζ'). Ἀλλὰ συναισθανόμενος ἑαυτὸν προωρισμένον εἰς σκοπὸν ὑψηλότερον τῆς τέ-

χνης του έπεδόθη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἀκροασθεὶς τὸν Ἀναξαγόραν καὶ μετὰ τὴν φυγὴν τούτου τὸν Ἀρχέλαον τὸν ὀπαδὸν του, πλὴν δὲ τούτων καὶ τινὰς τῶν διασημοτέρων σοφιστῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν Πρόδικον ὃν μνημονεύει περιπαθῶς ἐν τῷ Ξενοφῶντι (Ἀπομ. β. Α'. κα'. λδ'). ἐτι δὲ ἔλαβε καὶ ἄλλους διδασκάλους τῆς μουσικῆς, τῆς ποιήσεως, κτλ.

Οὐδὲν θετικὸν γινώσκόμεν περὶ τῆς πρωῒμου ἡλικίας του, εἰμὴ ὅτι ἐξεπλήρωσε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον, ἀγωνισθεὶς γενναίως τρεῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἐν Ποτιδαίᾳ καὶ ἐν Ἀμφιπόλει καὶ ἐπὶ Δηλίῳ (Πλατ. Ἀπολογ.). Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐν τῷ Πλατωνικῷ Συμποσίῳ ἐπαινῶν τὴν ἀνδρίαν ἣν ὁ Σωκράτης ἐπεδειξάτο κατὰ τὴν εἰς Ποτιδαίαν ἐκστρατείαν « συγεσιτοῦμεν, λέγει, ἐκεῖ καὶ πρῶτον μὲν κατὰ τοὺς κόπους ὑπερέβαλλεν ὄχι μόνον ἐμέ, ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους συστρατιῶντας του· ὁπότε π.χ. ἀποκλεισθέντες ποῦ ἐστερούμεθα ζωοτροφιῶν, ὁ Σωκράτης ἐνεκαρτέρει μάλιστα πάντων τῶν ἄλλων· ἀπεναντίας δὲ κρεῖς τὰς εὐωχίας μόνος ἦτο ἰκανὸς ν' ἀπολαύῃ, καὶ ἐνῶ δὲν συνείθιζε νὰ πίνῃ, ὁπότε ὅμως ἠναγκάζετο, ἐνῖκα ὅλους εἰς τὴν οἰνοποσίαν, καὶ τὸ πλεόν ἀξιοθαύμαστον οὐδεὶς ποτε εἶδε τὸν Σωκράτη κρηθύοντα. Πρὸς δὲ τὰς καρτερήσεις τοῦ ψύχους—διότι ἐκεῖ εἰς τὰ κμήρη τῆς Θράκης ὁ χειμὼν εἶναι βαρὺς—ἐφαίνετο ἀξιοθαύμαστος, ὁδιότι ἐνῶ ἦτό ποτε φοβερώτατος πάγος, καὶ ἅπαντες ἢ δὲν ἐξήρχοντο ἐκ τῶν σκηνῶν των, ἢ ἐάν τις ἐξήρχετο, ἐξησφαλίζετο διὰ πυκνῶν ἐνδυμάτων καὶ περιετύλιττε τοὺς πόδας του διὰ πύλων καὶ ἀρνακίδων, οὗτος ἐξήρχετο ἔχων τοιοῦτον ἱμάτιον ὁποῖον καὶ πρότερον συνείθιζε νὰ φορῇ, ἐπορεύετο δὲ ἀνυπόδητος διὰ τοῦ κρυστάλλου εὐκολώτερον ἢ οἱ ἄλλοι ὑποδηθέντες, οἱ δὲ στρατιῶται τὸν ἐφθόγγουν νομίζοντες ὅτι τοὺς καταφρονεῖ. Κατ' αὐτὴν δὲ ταύτην τὴν ἐκστρατείαν εἶναι οὐχ ἦττον ἀξιομνημόνευτον καὶ τὸ ἐπόμενον ἔργον τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Συλλαβὼν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ζήτημά τι ἔσπεκεν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ πρῶτ' σκεπτόμενος, καὶ ἐπειδὴ δὲν εὔρισκε τὴν λύσιν του, δὲν τὸ παρήτησε ἀλλ' ἔσπεκεν ἐρευνῶν, καὶ μεσημβρίας ἠῆδη οὔσης, τὸν παρετήρησαν ἄνθρωποι, καὶ ἀποροῦντες ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, ὅτι ὁ Σωκράτης ἀπὸ τὸ πρῶτ' ἴσταται ἐρευνῶν τι. Τέλος δὲ πάντων τινὲς τῶν Ἰώνων δειπνήσαντες, ἐσπέρας οὔσης, ἐξέφερον ἐκ τῶν σκηνῶν τὰ στρώματά των, διότι ἦτο τότε θέρος καὶ ἐκοιμῶντο ἐν ὑπαίθρῳ, παραφυλάττοντες σὺναμα αὐτὸν ἂν ἔμελλε νὰ διαμείνῃ καὶ τὴν νύκτα εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν, ὁ δὲ ἴστατο ἕως ἔφεξε καὶ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος. Τότε ἀνεχώρησε προσευχηθεὶς εἰς τὸν ἥλιον. » Ἡ κατάστασις αὕτη μέλλει νὰ εἶχεν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὸν ὑπνοβατισμὸν καὶ τὸν μαγνητισμὸν· ἐν ἧ καθὸ αἰσθητικὸς ἄνθρωπος ἦ πάντῃ ἀπονενεκρωμένος. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην ἐμφάνειαν παρατηροῦμεν τὴν ἐσωτερικέυσιν τῆς συνειδήσεως διενεργουμένην φυσιολο-

γικῶς πως. Ἡ ἐπανάκαμψις αὕτη εἰς ἑαυτὸν, ἢ σκέψις ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ὑπὸ φυσιολογικὸν σχῆμα. « Ἀκούσατε δέ, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Ἀλκιβιάδης, ἂν θέλετε, πῶς ἠγωνίζετο εἰς τὰς μάχας· διότι παίσθανομαι καθῆκον εὐγνωμοσύνης νὰ ὁμολογήσω τοῦτο περὶ τοῦ ἀνδρός: ὅτε συνεκροτήθη ἡ μάχη, δι' ἣν ἔδωσαν εἰς ἐμὲ οἱ στρατηγοὶ καὶ τὰ ἀριστεῖα, οὐδεὶς ἄλλος εἰμὴ οὗτος μὲ ἔσωσεν, ἀποποιήθητις νὰ μὲ ἐγκαταλείψῃ τετρωμένον, ἀλλὰ συνδιέσωσε καὶ τὰ ὄπλα καὶ ἐμὲ αὐτόν· καὶ ἐγὼ τὸ κατ' ἐμὲ, ὦ Σώκρατες, προέτεινα καὶ κατ' ἐκείνην τὴν περίπτωσιν νὰ δώσωσιν οἱ στρατηγοὶ εἰς σὲ τὰ ἀριστεῖα, καὶ κατὰ τοῦτο οὔτε θὰ μὲ μεμφθῆς, οὔτε θὰ εἴπῃς ὅτι ψεύδομαι· ἀλλ' ἐνῶ οἱ στρατηγοὶ ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ γένους μου ἤθελαν νὰ δώσωσιν εἰς ἐμὲ τὰ ἀριστεῖα, σὺ ἐπροθυμείσο ἔτι μᾶλλον τῶν στρατηγῶν νὰ τὰ λάβω ἐγὼ παρὰ σὺ ὁ ἴδιος. Ἐκτὸς ἡδὲ τούτου ἦτο ἀξιὸν νὰ ἴδῃ τις τὸν Σωκράτη, ὦ ἄνδρες, ὅτε ὁ στρατὸς μας ἐτράπη εἰς φυγὴν κατὰ τὴν μάχην τὴν γενομένην εἰς τὸ Δῆλιον (παράβ. Θουκ. Δ'. 45'.) διότι ἔτυχον στρατεύσας τότε νέφιππος, οὗτος δὲ πεζός· ἐνῶ δὲ ἤδη ἦσαν ἐσκεδασμένοι οἱ στρατιῶται οὗτος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Λάχητος ἀνεχώρει· καὶ ἐγὼ τοὺς ἀπαντῶ, καὶ ἰδὼν εὐθύς τοὺς παροτρύνω νὰ ἔχῃσι θάρρος καὶ τοῖς ἔλεγον ὅτι δὲν θέλω τοὺς ἐγκαταλείψῃ· βεβαίως ἐνταῦθα ἔτι κάλλιον ἢ εἰς τὴν Ποτίδαιαν παρετήρησα τὸν Σωκράτη· (διότι ἐγὼ ὀλιγώτερον ἐφοβούμην ἐφιππος ὢν) πρῶτον μὲν πόσον ὑπερτέρει τὸν Λάχητα κατὰ τὴν σύνεσιν· ἔπειτα μοὶ ἐφαίνετο ὅτι διεπορεύετο διὰ μεγαλοπρεποῦς βήματος, καὶ στρέφων πλαγίως τοὺς ὀφθαλμούς, ἀταράχως παρατηρῶν καὶ τοὺς φίλους καὶ τοὺς πολεμίους, καὶ ἦτο φανερόν εἰς πάντα ἕκαστον καὶ λίαν πόρρωθεν ὅτι ἂν τις τὸν προσβάλλῃ θέλει ὑπερασπίσει ἑαυτὸν μετὰ πολλῆς ἀνδρίας, διὸ ἀνεχώρησεν ἀσφαλῶς καὶ οὗτος καὶ ὁ ἄλλος. »

Ἄπαντες οἱ μαθηταὶ τοῦ κοινῆ ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὁ Σωκράτης ἐχρημάτισεν ἀνὴρ ἄριστος τῶν τότε ὄσους ἐκ πείρας ἐγνώρισαν, πρὸς δὲ καὶ φρονιμώτατος καὶ δικαιοτάτος (Πλατ. Φαίδ. 118), μάλιστα δὲ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι τοῦ Ξενοφῶντος δεικνύται ὡς πρότυπον εὐσεβείας, ἐγκρατείας, ἀφιλοκερδείας καὶ σταθερότητος. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ ἐσωτερικὰ αὐτοῦ πλεονεκτήματα ἀπετέλουν παράδοξον ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐξωτερικόν του, διότι εἶχεν ὀφθαλμοὺς ἐπιπολαίους, ῥίνα ἀναπεπταμένην, στόμα μέγα καὶ χεῖλη παχέα (Ξεν. Συμπ. V. 5), καθόλου δ' εἶπεῖν χαρακτηριστικὰ τινὰ ἠλιθιότητος. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐν τῷ Πλατωνικῷ συμποσίῳ παραβάλλει αὐτόν μὲ τοὺς Σειληνοὺς διότι καθὼς οἱ δημιουργοὶ κατασκευάζουσιν ἀγάλματα ἔχοντα σχῆμα Σειληνῶν, ἐν οἷς ἐναποτίθενται τὰ ὑπ' αὐτῶν φιλοπονηθέντα καλλιτεχνήματα· οἷτινες διανοιγόμενοι φαίνονται ὑποκρύπτοντες ἐντὸς αὐτῶν ἀγάλματα θεῶν, οὕτω καὶ ὁ Σωκράτης καὶ τοὶ ἐξωτερικῶς δυσειδής, καὶ τοὶ ὁμοιάζων μὲ